

УДК 351.746.1 (075.8)

DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.2.3>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗБРОЙНИХ СИЛ В США

Біличенко В. М. – аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID: 0000-0001-8153-5397

У статті проаналізований досвід формування та розвитку кадрового потенціалу збройних сил в США. З'ясовано, що у США формування збройних сил здійснюється лише на добровільній основі, що впливає на мотивацію кадрів та їх свідомий вибір даної професії. Водночас, навчання кадрів збройних сил є складною системою, яка пов'язана із матеріальним забезпеченням та самостійним вибором військової кар'єри. Комплектування збройних сил високопрофесійними фахівцями та особливо офіцерськими кадрами є одним із ключових завдань розвитку держави. Існує конкуренція між військовими навчальними закладами та цивільними навчальними закладами, які здійснюють підготовку майбутнього кадрового потенціалу збройних сил США. Вищу військову підготовку офіцери всіх органів управління збройних сил США отримують у коледжі виду збройних сил або об'єднаних військово-навчальних закладах. Водночас, військове навчання у цивільних вузах розглядається не тільки як доповнення, а як альтернатива військовим академіям, протизаги елітарній військовій освіті, що створює військову аристократію. Студенти, які мають бажання будувати військову кар'єру мають певні соціальне забезпечення, зокрема студенти забезпечуються щомісячною стипендією, розмір якої визначається командуванням позавійськової підготовки виду збройних сил для навчального закладу. Водночас, студенти, які вступають на військові курси, підписують контракт, за яким зобов'язуються прослужити певний термін у резерві або регулярних збройних силах США. Важлива роль у розвитку кадрів збройних сил США належить морально-психологічній підготовці, яке переобача зокрема: усвідомлення важливості ролі збройних сил у системі забезпечення національної безпеки своєї держави, патріотичне виховання, службу суспільству, вірність та лояльність, відданість справі, дисциплінованість, бути завжди готовим до виконання бойових завдань, взаємодія і взаємодопомога, постійне підтримання іміджу порядної людини, політичне невтручання. Важлива роль у діяльності збройних сил належить соціальному та матеріальному забезпеченню військовослужбовців та членів їх сімей.

Ключові слова: формування кадрового потенціалу, Збройні Сили, військовослужбовці, навчання, підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання, матеріальне заохочення.

Bilichenko V. M. Theoretical fundamentals of formation of personnel potential of the armed forces in the USA

The article analyzes the experience of formation and development of human resources in the United States. In the United States, the formation of the armed forces is carried out only on a voluntary basis, which affects the motivation of personnel and their conscious choice of profession. At the same time, the training of personnel in the armed forces is a complex system that involves financial support and independent choice of military career. Staffing the armed forces with highly professional specialists and especially officers is one of the key tasks of the state's development. There is competition between military and civilian schools that train the future capabilities of the US military. Officers of all U.S. military administrations receive higher military training at a military college or joint military academy. At the same time, military training in civilian universities is seen not only as a supplement, but as an alternative to military academies, as opposed to elite military education, which creates a military aristocracy. Students who want to build a military career have certain social security, in particular, students are provided with a monthly stipend, the amount of which is determined by the command of non-military training of the armed forces for the school. At the same time, students enrolling in military courses sign a contract under which they undertake to serve a certain period in the reserve or regular US military. An important role in the development of US military personnel belongs to moral and psychological training, which includes: awareness of the importance of the role of the armed forces in the national security of their country, patriotic education, service to society, loyalty and loyalty, devotion, discipline, always be ready to performance of combat

missions, interaction and mutual assistance, constant maintenance of the image of a decent person, political non-interference. An important role in the activities of the armed forces belongs to the social and material security of servicemen and members of their families.

Key words: *personnel potential formation, Armed Forces, servicemen, training, advanced training, career growth, material encouragement.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Військове вторгнення Російської Федерації на територію України, знищення український міст та селищ, постійна повітряна загроза для всієї України, а також постійні проблеми забезпечення системи національної безпеки України, інформаційні небезпеки та маніпулювання інформацією щодо загроз та висвітлення бойових дій вимагають формування ефективного професійного кадрового складу Збройних Сил України. Збройні Сили України повинні не лише забезпечувати військову безпеку на території України, а й прогнозувати можливі небезпеки та приймати важливі рішення щодо запобігання виникнення таких небезпек. Крім того, окремо стоїть питання формування довіри населення до Збройних Сил України, підвищення престижу діяльності та служби в Збройних Силах України.

З метою виокремлення раціональних механізмів підготовки кадрів Збройних Сил України пропонується проаналізувати міжнародний досвід професійної підготовки кадрів Збройних Сил, зокрема досвід США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил аналізують зокрема правознавці, політологи, педагоги, спеціалісти з військової підготовки, існують поодинокі дослідження фахівців з державного управління. Так, зазначені проблеми аналізують Н. Агаєв, М. Бакович, О. Банчук-Петросова, О. Басараб, О. Білецький, Б. Богдан, В. Ветров, В. Гаврилов, З. Гбур, О.Захаров, Н. Даки, О. Дороніна, М. Думенко, О.Заболотний, А.Зельницький, О.Зіборєва, С. Капелюшний, О. Кінь, О. Коваль, В. Клименко, І. Марко, О.Петросова, Д. Плеханов, В. Сокурєнко, Г. Тіхонов, О. Яцино та ін. Зазначені науковці аналізують проблеми формування кадрів Збройних сил як в Україні так і за кордоном. Разом з тим, відсутні системні дослідження формування кадрового потенціалу збройних сил в США та використання даного досвіду у систему формування кадрів Збройних Сил України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Формування інноваційних механізмів розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил України на підставі досвіду формування кадрів Збройних Сил США.

Метою статті є системний аналіз формування та розвитку кадрового потенціалу збройних сил в США та використання даного досвіду у систему формування кадрів Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу. Найбільш потужною і численною професійною армією володіють США. Комплектування збройних сил здійснюється на добровільній основі. Усі кандидати піддаються тестуванню з метою виявлення їх загальноосвітнього рівня, схильностей і здібностей, можливості і доцільності використання по обраній ними спеціальності. За результатами тестування кандидати розподіляються по відповідних військово-облікових спеціальностях. Після прийняття присяги новобранці прямують в учбові центри видів збройних сил для проходження початкової підготовки і підготовки за фахом. Національна гвардія займає незвичайне місце в системі збройних сил США. З одного боку, це війська штатів (її формування створюються в усіх п'ятдесяти штатах), які підпорядковані губернаторам штатів і використовуються ними для підтримки громадського порядку, ліквідації наслідків стихійних лих і рішення інших завдань.

З іншого боку, національна гвардія – бойовий резерв збройних сил США, що об'єднує у своєму складі значну частину військової потужності сухопутних військ і ВПС США (військово-морських сил у складі національної гвардії немає). Відповідно до концепції “єдиних сил” вважається необхідним доведення боєздатності національної гвардії до рівня регулярних військ відносно укомплектованості особовим складом, оснащення зброєю і технікою, якості занять з бойової підготовки [1].

Резерв американських збройних сил, які регулярні війська, комплектується на добровільній основі. Усі резервісти знаходяться на грошовому утриманні. Підставою виплати служить контракт, що укладається резервістом з міністерством оборони. Рядовий і сержантський склад резерву поповнюється за рахунок військовослужбовців регулярних військ, достроково звільнених з дійсної служби і зобов'язаних за умовами контракту дослужити термін служби в резерві, колишніх військовослужбовців, що виявили бажання служити в резерві, а також осіб, що раніше не проходили військову службу і завербувалися за контрактом. Офіцерський склад резерву комплектується з колишніх кадрових офіцерів, випускників курсів загальновійськової підготовки офіцерів резерву при цивільних ВНЗ, а також з випускників офіцерських шкіл, які набирають своїх слухачів з резервістів рядового і сержантського складу.

У США військову організацію складають збройні сили (сухопутні війська, військово-повітряні та військово-морські сили), національна гвардія та резерв [2]. Крім традиційного поділу збройних сил на відповідні види передбачається їх поділ за оперативно-стратегічним призначенням: стратегічні сили, сили загального призначення, сили перекидання військ повітрям і морем. Резерви як складовий компонент збройних сил США призначені для поповнення заздалегідь підготовленими контингентами регулярних військ у разі війни, під час введення в країні надзвичайного стану. Кожен із трьох видів збройних сил має свої резерви: національна гвардія армії, резерв сухопутних військ, національна гвардія військово-повітряних сил (далі – ВПС), резерв ВПС, резерв військово-морських сил (далі – ВМС) та резерв морської піхоти [3].

Закони США, що регулюють питання національної безпеки, оборони, формування збройних сил, входять до Зводу законів Сполучених Штатів (United States Code), який доповнюється і перевидається кожні десять років. До його першого розділу входять закони, які стосуються міністерства оборони та збройних сил США. Ряд інших розділів містить закони, що регулюють організацію та проходження військової служби у видах збройних сил. В додатку викладено загальні положення та порядок роботи касаційних судів видів збройних сил та військового апеляційного суду [4].

З 1 липня 1973 року комплектування збройних сил США здійснюється на добровільних засадах. Модель комплектування змінювалася залежно від завдань, що ставилися перед армією. Військовий заклик вводився, коли наближалася війна і, навпаки, армія демобілізувалася, коли військові дії закінчувалися.

Комплектування збройних сил високопрофесійними фахівцями та особливо офіцерськими кадрами є одним із ключових завдань військово-політичного керівництва країни. Так, підготовка офіцерів проводиться у військових навчальних закладах міністерства оборони, на курсах позавійськової підготовки офіцерів резерву цивільних вищих навчальних закладах, а також можливий прямиий набір цивільних на офіцерські посади.

Вищу військову підготовку офіцери всіх органів управління збройних сил США отримують у коледжі виду збройних сил або об'єднаних військово-навчальних

закладах.

Понад половину всього офіцерського корпусу армії США складають випускники військових навчальних закладів. У військових училищах (за американською термінологією – академіях) видів збройних сил (сухопутних військ – у Вест-Пойнті (USMA); ВПС – у Колорадо-Спрінгс (USMA); ВМС – в Аннаполісі (USMA)) проводиться базова підготовка офіцерів. У кожній військовій академії видів збройних сил одночасно навчається близько 4,5 тис. курсантів. Загальний навчальний час чотирирічного циклу навчання складає 6075 год. Пріоритетна увага приділяється формуванню у студентів трьох основних аспектів, які, на думку американського військово-політичного керівництва, мають бути притаманні професійному військовому: компетентність, відповідальність та відданість своїй справі. Випускники одержують вищу загальну освіту та диплом бакалавра, середню військову освіту та первинне офіцерське звання «другий лейтенант», яке присвоюється міністрами видів збройних сил. Щорічно з усіх академій випускається до тисячі офіцерів, що становить 75-80% вступників. Як правило, після закінчення академії вони направляються до проходження служби в частині відповідного виду Збройних Сил. Перед призначенням на посаду молоді офіцери зобов'язані пройти курс спеціалізації у школах типів військ (сил) та служб тривалістю від чотирьох до восьми тижнів. Необхідно зазначити, що відповідно до практики, що склалася, випускники цих академій займають більш привілейоване положення по відношенню до інших офіцерів і швидше просуваються по службі [5].

Таким чином, основна умова кар'єрного просування військовослужбовців є професійність та отримання відповідної освіти та важливих для служби навичок та вмінь.

Система позавійськової підготовки при американських цивільних вищих навчальних закладах організаційно представлено за видами збройних сил. У кожному виді існує командування позавійськової підготовки (Cadet Command). У коледжах та університетах, з якими міністерство оборони має відповідні угоди, студент, який бажає стати офіцером збройних сил США, вступає на курси на період свого навчання в даному вищому навчальному закладі та після закінчення отримує не тільки ступінь бакалавра або магістра, але також і первинне офіцерське звання «другий лейтенант». Студенти опановують спеціальність за програмою вузу і одночасно займаються за програмою курсів підготовки офіцерів запасу Reserve Officers Training Corps (ROTC), що організовані у всіх видах збройних сил [6].

Таким чином, військове навчання у цивільних вузах розглядається не тільки як доповнення, а як альтернатива військовим академіям, противаги елітарній військовій освіті, що створює військову аристократію [7, р. 2]. Тобто система цивільних вузів виступає в даному випадку як самостійний актор, що пропонує альтернативні канали мобільності для студентів, які пов'язують свою кар'єру із військовою сферою. Це можна вважати проявом типової моделі інституційної конкуренції для США та відмова від єдиної, централізованої системи військової підготовки.

Студент вищого навчального закладу США (коледжу або університету), з яким міністерство оборони має відповідну угоду, який бажає стати офіцером, має право вступити на курси ROTC (дво-, три- або чотирирічні) під час навчання у вузі. Але при цьому необхідно, щоб до закінчення вищого навчального закладу залишалося не менше двох років. Студенти, які вступають на такі курси, підписують контракт, за яким зобов'язуються прослужити певний термін у резерві або регулярних збройних силах США. Наприклад, контракт, який укладається студентом

Прінстонського університету з міністром сухопутних військ, передбачає виплату щомісячної стипендії за військове навчання, присвоєння першого військового звання «другий лейтенант» та його зобов'язання пройти службу в сухопутних військах на офіцерських посадах протягом восьми років (передбачено два варіанти служби протягом цього періоду: дійсна військова служба протягом чотирьох років у регулярних частинах, а потім чотири роки в частинах національної гвардії або резерву та восьмирічна служба в резервних компонентах сухопутних військ), надалі він може бути призваний на військову службу у будь-який час, виходячи з потреб міністерства оборони США [8].

Студенти, які успішно закінчили курси ROTC і виявили бажання служити у регулярних військах, отримують лише загальну військову підготовку. Конкретну військову спеціальність вони набувають протягом кількох місяців на відповідних курсах у школах типів військ (сил) та служб, а також у військових навчальних центрах і лише після цього прямують у частині відповідного виду Збройних Сил [4].

Така складна система підготовки забезпечує професіоналізацію кадрів Збройних Сил, формує здатність офіцера служити Батьківщини, розуміння своєї ролі у захисті власної території та місії Збройних Сил.

В американській системі військової підготовки традиційно велика увага приділяється формуванню лідерських якостей. З цією метою у військових вищих навчальних закладах діють спеціалізовані програми розвитку лідерських якостей [9]. Аналогічні програми є обов'язковим елементом в інших формах військової підготовки, у тому числі ROTC. Успішне завершення програми розвитку лідерських якостей є обов'язковою умовою завершення навчання та присвоєння офіцерського звання [9].

Загалом формат військової підготовки за допомогою ROTC демонструє здатність формування всіх ключових військово-професійних навичок, що пояснює високу частку випускників у структурі офіцерського корпусу США. Програми ROTC носять насичений характер і в дещо більшій мірі наближені до професійної військової освіти. Крім того, система ROTC має набагато масштабніший характер і відіграє важливішу роль у формуванні офіцерського корпусу Збройних Сил, особливо сухопутних військ. Крім того, в США діє гнучка освітня модель. Різноманітність програм підготовки, альтернативні кар'єрні можливості, а також велика кількість вищих навчальних закладах, що пропонують ROTC, забезпечують курсантам можливість вибору кар'єрної траєкторії та планування свого життя.

Високий ступінь незалежності коледжів та університетів від Міністерства оборони США, а також велика кількість програм ROTC у країні забезпечує конкуренцію як мінімум на трьох рівнях: між курсантами за найперспективніші кар'єрні траєкторії, між навчальними організаціями за талановитих курсантів та потоки фінансування, а також між різними інституціями військової підготовки за внесок у формування кадрового потенціалу Збройних Сил США. Сукупність цих чинників визначає вагомий внесок громадянської системи освіти у формуванні людського потенціалу Збройних Сил США.

У комплексі заходів, які проводять державне і військове керівництво США із підтримання необхідного рівня бойової готовності та боєздатності збройних сил, важлива роль належить морально-психологічній підготовці особового складу. Завдання морально-психологічної підготовки узгоджуються із завданнями збройних сил, та спрямовані на формування необхідних якостей в усіх категорій військовослужбовців. Кінцевим результатом цього процесу є висока моральна та психологічна стійкість військовослужбовців, підрозділу, військової частини, збройних сил США в цілому [10].

У статуті AR 600-5 «Стандарти поведінки» наведено комплекс традицій, які визначають морально-етичні і психологічні аспекти поведінки військовослужбовців і виконання ними поставлених завдань: служба суспільству; виконання поставлених завдань; управління (командування); вірність (лояльність); дисциплінованість; готовність; взаємодія і взаємодопомога; постійне підтримання іміджу порядної людини; політичне невтручання [10, с. 139].

Ці традиції систематично і масово закріплюються у свідомості військовослужбовців через службу по роботі з особовим складом, зв'язків з громадськістю, військово-юридичну службу та військових священників.

Одною із основних складових системи морально-психологічного впливу у збройних силах США є релігійна підтримка, спрямована на духовну, етичну та моральну підтримку військовослужбовців і працівників збройних сил [10, с. 145].

Висновки. Проведений аналіз розвитку кадрового потенціалу збройних сил США дає підстави зазначити наступне. По-перше, в США формування збройних сил здійснюється лише на добровільній основі, що впливає на мотивацію кадрів та їх свідомий вибір даної професії. По-друге, навчання кадрів збройних сил є складною системою, яка пов'язана із матеріальним забезпеченням та самостійним вибором військової кар'єри. По-третє, комплектування збройних сил високопрофесійними фахівцями та особливо офіцерськими кадрами є одним із ключових завдань розвитку держави. По-четверте, існує конкуренція між військовими навчальними закладами та цивільними навчальними закладами, які здійснюють підготовку майбутнього кадрового потенціалу збройних сил США. Вищу військову підготовку офіцери всіх органів управління збройних сил США отримують у коледжі виду збройних сил або об'єднаних військово-навчальних закладах. Водночас, військове навчання у цивільних вузах розглядається не тільки як доповнення, а як альтернатива військовим академіям, протипагі елітарній військовій освіті, що створює військову аристократію. По-п'яте, основна умова кар'єрного просування військовослужбовців є професійність та отримання відповідної освіти та важливих для служби навичок та вмінь. По-сьоме, студенти, які мають бажання будувати військову кар'єру мають певні соціальне забезпечення, зокрема студенти забезпечуються щомісячною стипендією, розмір якої визначається командуванням позавійськової підготовки виду збройних сил для навчального закладу. Водночас, студенти, які вступають на військові курси, підписують контракт, за яким зобов'язуються прослужити певний термін у резерві або регулярних збройних силах США. По-восьме, програма навчання на курсах ROTC за чотирирічний період передбачає два цикли: початкова загальна військова підготовка та поглиблена підвищена підготовка. По-дев'яте, в американській системі військової підготовки традиційно велика увага приділяється формуванню лідерських якостей. З цієї метою у військових вищих навчальних закладах діють спеціалізовані програми розвитку лідерських якостей. По-десяте, військовослужбовці постійно підвищують власну кваліфікацію через проходження відповідних курсів або по місту служби. По-одинадцяте, важлива роль у розвитку кадрів збройних сил США належить морально-психологічній підготовці, яке передбачає зокрема: усвідомлення важливості ролі збройних сил у системі забезпечення національної безпеки своєї держави, патріотичне виховання, службу суспільству, вірність та лояльність, відданість справі, дисциплінованість, бути завжди готовим до виконання бойових завдань, взаємодія і взаємодопомога, постійне підтримання іміджу порядної людини, політичне невтручання. По-дванадцяте, важлива роль у діяльності збройних сил належить соціальному та матеріальному забезпеченню

військовослужбовців та членів їх сімей. По-тринадцяте, релігійна підтримка військовослужбовців. Зазначений досвід має бути запроваджений у системі формування та розвитку кадрового потенціалу Збройних Сил України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шлыков В. Принципы формирования армии: мировой опыт. URL: [shlykov_principy_formirovaniya_armii_mirovoi_opyt.pdf](#)
2. Бакович М. Н. Организационно-правовое регулирование подготовки офицеров запаса для вооруженных сил США и Великобритании. *Военная мысль*. 2008. № 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionno-pravovoe-regulirovanie-podgotovki-ofitserov-zapasa-dlya-vooruzhennyh-sil-ssha-i-velikobritanii>
3. Закиров О. Р. От «морских котиков» до «серых беретов» система подготовки личного состава сил специальных операций вооруженных сил США. *ВВО*. 2019. № 1(16). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-morskih-kotikov-do-seryh-beretov-sistema-podgotovki-lichnogo-sostava-sil-spetsialnyh-operatsiy-vooruzhennyh-sil-ssha>
4. Сокол Л. Н. Передовой мировой опыт военной подготовки в гражданских вузах: ROTC. *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*. 2018. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/peredovoy-mirovoy-opyt-voennoy-podgotovki-v-grazhdanskih-vuzah-rotc>
5. Стрелецкий А. Система подготовки офицерских кадров в США. *Зарубежное военное обозрение*. 2006. № 12. Ч. 56–62.
6. Хамула Л. А., Хамула А. Я. Подготовка офицеров резерва на курсах вневойсковой подготовки (ROTC) в сухопутных войсках США. *Историческая и социально-образовательная мысль*. 2012. № 1. С. 138–142.
7. Thomas J. L., Dickson M. W., Bliese P. D. Values predicting leader performance in the U.S. Army Reserve Officer Training Corps Assessment Center: evidence for a personality-mediated model. *The Leadership Quarterly*. 2001. Vol. 12. P. 181–196.
8. Сокол Л. Н. Передовой мировой опыт военной подготовки в гражданских вузах: ROTC. *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*. 2018. № 2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/peredovoy-mirovoy-opyt-voennoy-podgotovki-v-grazhdanskih-vuzah-rotc>
9. U.S. Air Force ROTC: Schools & Majors. URL: <https://www.afrotc.com/scholarships/schools>
10. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Вид. 2-ге, перероб., зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін.; за заг. ред. В. В. Стасюка. К., 2020. 754 с.

REFERENCES:

1. Shlykov, V. (2016) Principy formirovaniya armii: mirovoj opyt [Principles of army formation: world experience]. Retrieved from [shlykov_principy_formirovaniya_armii_mirovoi_opyt.pdf](#) [in Russian].
2. Bakovich, M. N. (2008) Organizatsionno-pravovoe regulirovanie podgotovki oficerov zapasa dlya vooruzhennyh sil SSHA i Velikobritanii [Organizational and legal regulation of the training of reserve officers for the armed forces of the USA and Great Britain]. *Voennaya mysl' – Military thought*, 10. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionno-pravovoe-regulirovanie-podgotovki-ofitserov-zapasa-dlya-vooruzhennyh-sil-ssha-i-velikobritanii> [in Russian].
3. Zakirov, O. R. (2019) Ot "morskih kotikov" do "seryh беретov" sistema podgotovki lichnogo sostava sil special'nyh operatsiy vooruzhennyh sil SSHA [From "seals" to "gray berets" the system of training personnel of the special operations forces of the US armed forces.]. *VVO – VVO*, 1(16). Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/ot-morskih-kotikov-do-seryh-beretov-sistema-podgotovki-lichnogo-sostava-sil-spetsialnyh-operatsiy-vooruzhennyh-sil-ssha> [in Russian].

4. Sokol, L. N. (2018) Peredovoj mirovoj opyt voennoj podgotovki v grazhdanskih vuzah: ROTC [Advanced world experience of military training in civilian universities: ROTC]. *Gosudarstvennoe i municipal'noe upravlenie. Uchenye zapiski – State and municipal administration. Scientific notes*, 2. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/peredovoy-mirovoy-opyt-voennoj-podgotovki-v-grazhdanskih-vuzah-rotc> [in Russian].
 5. Streleckij, A. (2006) Sistema podgotovki oficerskih kadrov v SSHA [The system of officer training in the USA]. *Zarubezhnoe voennoe obozrenie – Foreign military review*, 12: 56–62 [in Russian].
 6. Hamula, L.A. & Hamula A.YA. (2012) Podgotovka oficerov rezerva na kursah vnevojskovoј podgotovki (ROTC) v suhoputnyh vojskakh SSHA [Training of reserve officers in the non-combat training courses (ROTC) in the US Army]. *Istoričeskaya i social'noobrazovatel'naya mysl' – Historical and social educational thought*, 1: 138–142 [in Russian].
 7. Thomas J. L. & Dickson M. W. & Bliese P. D. (2001) Values predicting leader performance in the U. S. Army Reserve Officer Training Corps Assessment Center: evidence for a personalitymediated model. *The Leadership Quarterly*. Vol. 12. P. 181–196 [in English].
 8. Sokol, L. N. (2018) Peredovoj mirovoj opyt voennoj podgotovki v grazhdanskih vuzah: ROTC [Advanced world experience of military training in civilian universities: ROTC]. *Gosudarstvennoe i municipal'noe upravlenie. Uchenye zapiski – State and municipal administration. Scientific notes*, 2. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/peredovoy-mirovoy-opyt-voennoj-podgotovki-v-grazhdanskih-vuzah-rotc> [in Russian].
 9. U.S. Air Force ROTC: Schools & Majors. Retrieved from <https://www.afrotc.com/scholarships/schools> [in English].
 10. Agaev N. A. & Dikun V. G. & CHornij V. S. (2020) Moral'no-psihologichne zabezpečennya u Zbrojnih Silah Ukraїni : pidručnik : u 2 ch. CH. 1. vid. 2-ge, pererob. zi zmin. ta dopov. [Moral and psychological security of the Evil Forces of Ukraine, a handyman : at 2 hours. Part 1. View. 2nd, revised., zi change. that dopov.] [in Ukrainian].
-